

Massgravar inget nytt

Jugoslaviens historia fylld av grymma massakrer

Av CHRISTIAN PALME
DN:s korrespondent

OVCARA, Kroatien.

Det böljande landskapet fyra kilometer sydöst om Vukovar i den sista serbkontrollerade landremsan i Kroatien döljer den första kända massgraven med avrättningsoffer från de jugoslaviska krigerna. Men massgravar med hundratals eller tusentals avrättningsoffer är inget nytt fenomen i Jugoslavien.

Natten mellan den 18 och 19 november 1991 föll den kroatiska Donaustaden Vukovar efter en tre månader lång

Stövel avslöjar. En ensam stövel markerar platsen för den massgrav som hittades i slutet av januari i Bosnien. Överlevande från ett serbiskt fångläger uppger att stympade kroppar dumpades där någon gång under 1992. Foto: REUTERS

mördades av varandra än av den nazistiska ockupationsmakten. Tusentals civila kroater och serber begravdes i massgravar över hela landet.

Den fascistiska kroatiska ustasja-regimens mordvägar är bäst dokumenterade, även om serber och kroater är djupt oeniga om hur många offer som krävdes. I koncentrationslägret Jasenovac och många andra läger mördades tiotusentals människor – kanske på många som 300 000. Men också den kungliga serbiska cetnik-rörelsen under Draza Mihailovic begick mängder av bestialiska mord.

Mångmorden fortsatte ock-så när kriget var slut. Tiotusentals soldater flydde i krigets slutskede mot Österrike, som överlämnades på för sommaren 1945 av de allierade till Titos kommunistiska partisaner. En del av de flyende var säkert krigsbrytare, men flertalet var bara motståndare till den nya kommunistregimen. Så gott som samtliga mördades, ofta redan inom några timmar efter att de hade fallit i kommunisternas händer.

Den österrikiska gränsstaden Bleiburg och skogarna på berget Kocevski Rog i Slovenien var centrum för massmorden, men mer än 50 gravar från 1945 är dokumenterade. En grav med ett 50-tal offer, i Jazovka söder om Zagreb, återupptäcktes så sent som 1990.

Titos massmord tystades ner av de allierade, som indirekt hade medverkat till mordet genom att överlämna flyktingarna till kommunistregimen i Jugoslavien.

Titus hade fått hjälp av Storbritannien under kriget, och brittiska officerare, som med säkerhet måste ha känt till massmorden, valde att hålla tyst med sina kunskaper. Varken högerpolitikern Fitzroy Maclean, som var Churchills sändebud hos Tito under kriget, eller den vänsterinriktade forskaren Basil Davidson, som var förbindelseofficer hos partiseberna, nämner massmorden med ett ord i sina böcker om partisanerkriget.

Kunskapen om andra världskrigets och Titoregimens massmord har levt kvar hos civilbefolkningen i Kroatien, Serbien och Bosnien. Många som var barn den gången lever ännu och kunskapen om terrorn tillhör det

kollektiva medvetandet. Där emot har det aldrig, som i Tyskland, skett en offentlig uppgörelse med krigstidens brott. I Titos Jugoslavien nämndes de brott som serber och kroater begick mot varandra under andra världskriget helst bara i förbigående. Den överordnade ideologin var partisankrigets huvudparoll om "broderskap och enhet" och det var en helig dogm att motsättningarna mellan landets folkgrupper var avskaffade.

De massgravar från det knappt avslutade inbördeskriget i Bosnien som nu "avslöjas" är i många fall inte alls nyheter. Flertalet nämndes vid namn och i detaljerade vittnesmål av krigsöverbrytarkommissionen i sin slutrapport 1994. Det som är nytt är att fredsavtalet och den fria rörligheten i Bosnien nu gör det möjligt för journalister att leta sig fram till gravarna.

Krigsöverbrytarkommissionen hade samlat vittnesmål med uppgifter om 187 massgravar, varav 60 i Prijedorområdet i västra Bosnien, grannskapet för de ökända bosnienserbiska lägren Omarska, Keraterm och Trnopolje. Många massgravar är troligen små; enligt kommissionens rapport är det bara 13 som misstänks innehålla fler än 50 offer. Ett stort antal – 54, enligt kommissionen – ligger nära strafflägren, vilket antyder att många innehåller kroppar av fångar som dött eller mördats i lägren.

Men till alla de kända massgravarna från det första krigsåret måste man sannolikt lägga ytterligare många mindre gravar i nästan varje by som erövrats av den ena eller andra sidan i kriget. I de mindre gravarna är det inte osannolikt att mord- eller avrättningsoffer ligger blandade med offer för krigshandlingar.

Det finns samtidigt anledning att ta försiktigt i en del uppgifter om massgravar. Under revolutionen i Rumänien 1989 förekom många uppgifter om massgravar med tusentals offer, men allt visade sig vara rykten och propaganda. Den enda massgrav som hittades var en fattigkyrkogård med obducerade patienter från ett sjukhus.

De senaste veckorna har en

gruva i Ljubija i västra Bosnien utpekats som en plats där tusentals offer för massmord har begravts, men inga mera handfasta bevis än vaga vittnesmål har lagts fram för att stödja påståendet. Den svensk-jugoslaviske journalisten Boris Benulic påpekar i ett reportage i Eskilstuna-Kuriren den 19 januari att Ljubijagraven sedan århundraden har en mytologisk status som en plats där offer för massmord har begravts. Både Ustasja och Titos säkerhetstjänst påstås ha begravt mordoffer där.

Två läger står ut som värre än alla andra från de första krigsåren i Bosnien: Omarska och Keraterm, där flera tusen människor sannolikt brutalt mördades. Men kommissionens och Haagtribunalens databaser innehåller rapporter om brutaliteter från nästan alla delar av det serbkontrollerade Bosnien. Tusentals mördades i flodhamnen Luka vid Sava. I en process som påminner om nazisternas krematorier påstås det att hundratals kroppar brändes i ett fabrikskomplex vid Kafilerija. Många hundra sköts och begravdes i en ravindal vid floden Ugar i västra Bosnien.

En "andra generation" av massgravar från inbördeskriget härstammar från den brutala bosnienserbiska erövringen av Srebrenica sommaren 1995. Sreberställda vittnesmål av överlevande har

pekats ut en rad gravplatser kringplatser Nova Kasaba i östra Bosnien, där flera tusen försvunna män kan ligga begravda.

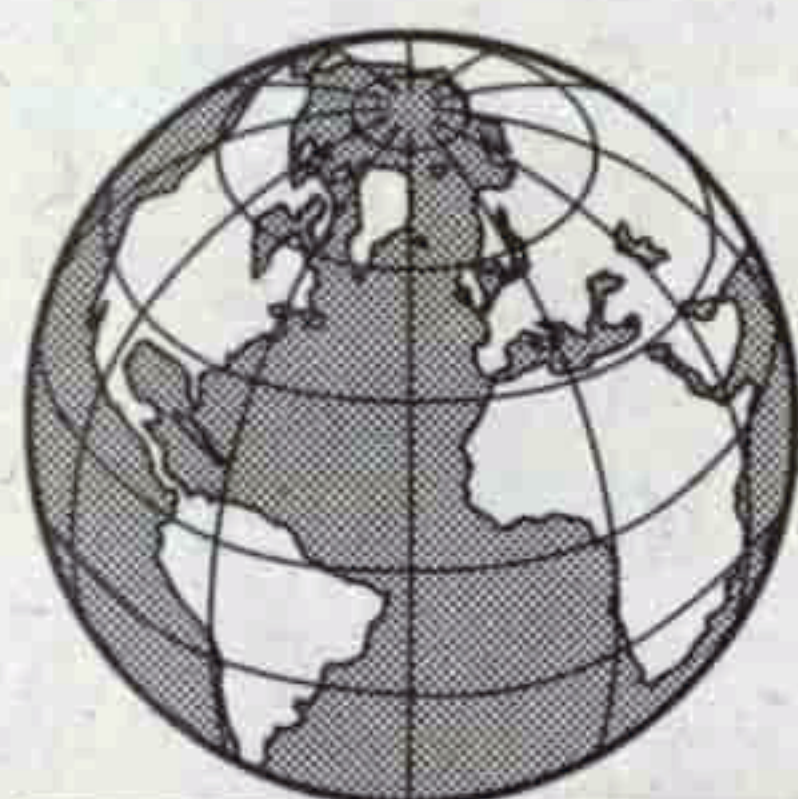
En amerikansk journalist fann gravarna med

hjälp av amerikanska flygbilder i augusti förra året och observerade benfragment och klädhögar i närheten. Enligt Internationella röda korset mördade serberna minst 3 000 människor efter erövringen av Srebrenica, men så många som 8 000 saknas fortfarande.

En annan grav från 1995 ligger intill byn Glogovac, där flera hundra män som infångats av serber under försök att fly till regeringskontrollerat område begravdes efter att ha mördats i en fabrikshall i närheten. Journalisten besökte av. När journalisterna i början av januari, fann man benfragment som stack upp över markytan.

Men även om skalan på massmorden är ojämförligt mycket större på den serbiska sidan, är serberna inte ensamma skyldiga till grymheterna under det bosniska kriget. En grupp serbiska överlevande från den andra sidans fängelser har nyligen lämnat detaljerade vittnesmål till Haagtribunalen om ett 60-tal mord utförda av kroater och muslimer. Vittnesmålen innehåller bland annat uppgifter om halshuggning och sexuell tortyr av fångar.

Just nu är det vinter i Bosnien, och många av de misstänkta gravarna är täckta av snö. Men när våren kommer har tribunalen i Haag lovat att inleda grävningar i de misstänkta massgravarna. Om en månad eller ett par kan världen därför vänta att de första hårda bevisen kan läggas ovanpå de tusentals sidorna med vittnesmål från dödens fält i Bosnien. □

Utblick

beläggning av den jugoslaviska folkarmén, JNA. En dag senare fördes flera hundra sårade kroatiska soldater och poliser bort från sjukhuset i Vukovar.

De kördes i bussar till Ovcara, flyttades till lastbilar och transporterades ytterligare några kilometer, till en grusväg mellan ett fält och en skogklädd ravindal. Där stod serbiska soldater med kulspjutorna beredda. Minst 260 män avrättades.

Avrättningsplatsen och massgraven vid Ovcara har varit känd sedan 1992. Den spelade en viktig roll i den första större rapporten om massförföljelse i det forna Jugoslavien: den flera tusen sidor långa slutrapporten från FN-kommissionen för krigsöverbrytelser som publicerades 1994. Redan 1993 ville kommissionen undersöka graven, men stoppades av lokala serbiska myndigheter i östra Slavonien.

De senaste veckorna har både svenska och internationella medier varit fyllda med rapporter om "nya" fynd av massgravar i Bosnien. Svåruttalbara ortnamn och vittnesmål om ohyggliga massmord presenteras nästan varje dag. Efter hand börjar frågetecknen hopa sig: Hur många massgravar finns det egentligen i Bosnien och Kroatien? Vad är en massgrav? Är alla kroppar i massgravarna offer för massmord? Och den kanske största frågan: Varifrån kommer denna ohyggliga lust att mörda sina motståndare?

För att förstå, men kanske inte besvara, den sista frågan finns det anledning att gå en liten bit tillbaka i historien. Till andra världskriget och till månaderna efter freden, sommaren 1945.

Nästan ingenstans i Europa var andra världskriget så grymt som i Jugoslavien och knappast i något annat tyskockuperat land var det egna folket så medskyldigt till grymheterna som här.

I förhållande till sin storlek förlorade Jugoslavien fler människor än något annat land som var indraget i kriget. Fler serber och kroater

”Nästan ingenstans i Europa var andra världskriget så grymt som i Jugoslavien.”

”Titos massmord tystades ner av de allierade, som indirekt hade medverkat till mordet.”